

předchůdce v Masarykovi. Naprotitomu jsem přijal s povděkem v kontextu této knihy samostatnou podkapitulu o Anglii 17. století (se jmény Hobbese a Locka). Je samozřejmě, že při té tematické šíři může čtenáři to či ono chybět nebo zdát se jen letmo nadhozené. Ale knížka spíš než k četbě je ke studiu. A inspirace dozajista poskytne dost každému, kdo po ní sáhne.

Miloš Dokulil

Jaroslav Krejčí (za spolupráce Anny Krejčové), *Civilizace Asie a Blízkého Východu: náboženství a politika v souhrně a střetávání*, Karolinum, Praha 1993, 312 str. (z anglického 1. vyd. v The Macmillan Press, Londýn 1990, přel. J. Kašpar).

Přiznám se, že jsem si nebyl okamžitě jist, zda právě ve *filosofickém* sborníku najde vhodný útulek stručná recenze o knize, která se svým titulem soustřeďuje na „náboženství a politiku“. (Už to nechám na čtenáři. Chci doufat, že se mi takto podaří upozornit na výbornou knihu.)

Především: Autor je považován za představitele „integrováné společenské vědy“ (filosofie svým způsobem je také nejednou považována za „integrovanou“ disciplínu). Prof. Krejčí je emeritním profesorem Lancasterské univerzity a původně vydal svou práci v renomovaném nakladatelství Macmillan anglicky (takže upozornění na dostupnější českou verzi může být vítáno). A bohužel do třeťice: je to poslední dílo, které mohl napsat ve spolupráci se svou manželkou a spolupracovnicí (nedávno zesnula; nemělo by se na ni zapomenout).

Kniha zahrnuje v obdivuhodné hutnosti „klínopisnou a faraonskou civilizaci“, tři blízkovýchodní kulturní ohniska (semitské, fránské a arabské), nato indický subkontinent (od prótoindických počátků až po hinduismus), vývoj čínské civilizace, a posléze svérázný rytmus Dálného Východu (Korea, Vietnam, Japonsko). Kniha je opatřena poznámkovým aparátem, bibliografií, rejstříkem. I jednotlivé kapitoly jsou zřetelně vrstveny, čímž je usnadněna orientace.

Autor v „Předmluvě“ k českému překladu prozrazuje, že jeho kniha zrála 40 let. Zároveň dodává, že se pro její napsání inspiroval Toynbeeho „Studii dějin“ a jí naznačenými dějinnými rytmy. Asi by se tu mělo uvést, že v anglosaských vydáních — a v různém slovosledu — titul knihy měl navíc ve svém znění ještě další slova: „Před evropskou výzvou“ (což české vydání vynechalo a nahradilo novým podtitulem). Právě ta vypuštěná slova by mohla být adresná pro filosofa, sociologa, religionistu, ale i politologa — jako výzva i inspirace. Neboť prof. Krejčí psal svou knihu také se zřetelem na současně existující „tři světy“ a jejich nynější aktuální nebo teprve se rodící tradice. Přitom je to přispěvek o hodnotách, vždy sledující nejen specifické, ale i obecné, sdílené dalšími populacemi nebo jinými časy. Co při těchto rozmanitých konfrontacích zvláště upoutává, je Krejčího preparace jak výrazných společných rysů, tak i nápadných protikladů (jak o tom sám píše na str. 19) mezi rozmanitými alternativními cestami. (Mělo by se zde asi také říci, že se dějinnou dynamikou duchovní stránky typologicky významných civilizací zabývá také zde v B-42 recenzovaná Krejčího kniha „The Human Predicament“.)

Pokud jde o světový názor, Krejčí rozlišuje jeho rozměr poznávací, normativní a transcendentní (str. 102). Roli „ideace“ v dějinách považuje pro člověka za „klíčovou“. S ní je také spojena důležitá otázka identity jejich nositelů. Krejčí také zvažuje kritéria vedoucí ke vzniku národa, anebo dokonce civilizace (jako hierarchicky vyššího pojmu). Zdůrazňuje, že „podle mého názoru nejde ani tak o zemi, jazyk a zvyklosti, jako spíše o zvláštní světový názor a na něm založený etický kodex, co je klíčovým činitelem v obsahu pojmu civilizace“ (str. 60). Důraz, jaký přitom je udělován náboženskému rozměru v tomto kontextu, je skutečně nejen nepřehlédnutelný, ale navíc svrchovaně poučný. Krejčí má za to, že „zejména civilizace, jejichž páteří byla misijní, proselytizující náboženství jako buddhismus, křesťanství a islám, „svou duchovním podstatou a životním stylem znavřila společenský život a myšlení národů daleko od místa svého zrodu“ (str. 281).

Škoda, že se vloudilo do textu dost drobných chyb. Další některé nepřesnosti jsou faktické povahy. (Např. jde-li o léta 460–445 a 432–404, nelze dobře psát jen o „druhé třetině čtvrtého století př. Kr.“ — Viz str. 81.) Z textu zcela vypadla pozn. 46 (2. kap.). Podobných prohrěšků nebo pře-

hlédnutí je víc (a teď o ně nejde). Zřejmě jde o znaky jistého spěchu při přípravě textu k tisku. Vzhledem k tomu, že kniha typograficky působí dobře, je to škoda.

Publikace se opírá o velmi bohatou (především knižní) literaturu z řady jazyků. Jejím kladem je, že se dobře čte.

Miloš Dokulil

Ivo Pospíšil: Fenomén šilenství v ruské literatuře 19. a 20. století. Masarykova univerzita, Brno 1995, 152 s.

Zdánlivě Foucaultovou stopou se vydal ve své zatím poslední monografii náš přední rusista profesor Ivo Pospíšil. Jeho práce má přinejmenším dvě roviny — literárněvědnou, když zkoumá vztahy mezi motivem a tématem šilenství a jeho proměnou v kategorii, tedy tvarovou a žánrovou dominantu a nástroj literární transformace, a filozofickou, ve které téma šilenství ústíci v etickou transcendenci prokazuje, že literatura se znovu stává výsledkem i nástrojem „řešení nebo pseudořešení zásadních lidských otázek“ (11), a zvláště ruská literatura v něm přesahuje národní hranice a stává se „všelidským poselstvím o existenciálním tlaku, touze po úniku a vytvoření jiného světa“ (9). Zejména tuto filozofickou rovinu Pospíšilovy práce zde chci připomenout.

Autor si podle mého soudu správně položil otázku, z čeho vyrůstá filozofická povaha ruské literatury. Není to jen tím, že ruské umění tradičně přesahuje estetický rámec k etickému ideálu, k utopii, supluje filozofii, politiku a vědy. Ivo Pospíšil přesvědčivě ukazuje, že tento filozofující ráz ruské literatury a její antropologickou konstantu určuje i jeden ze zvláštních rysů ruského myšlení a ruské kultury vůbec — podvojnost, dualita, paralelnost, sémantické opozice (Rusko-Evropa, pohanství-křesťanství, západní-východní křesťanství, starověrectví-ortodoxie, patriarchální-nové (Petrovo) Rusko). Tato dualita, která se projevuje v nevyváženosti, nerozhodnosti, kolísavosti, váhání, souvisí s enklávní povahou Ruska a vyplývá podle autora z apriorní nedůvěry k individualitě a ze snahy dospět k „objektivnímu“, nadindividuálnímu. Avšak právě dualita, která obsahuje pro ruské myšlení tak typický princip výběru, přináší etický přesah, transcendenci, která je současně novou dualitou. Ivo Pospíšil zde uvádí, že etický přesah se projevuje jednak v proslulé ruské pasivitě, jednak v prozření, a připomíná, že celý řetězec dualita — výběr — mravní přesah — nová dualita má své kořeny ve východním myšlení, které se do křesťanství dostávalo prostřednictvím gnóse.

Právě šilenství jako útěk z tohoto světa, jako obrana před jeho krutostí, je pak jedním z důsledků ruských dualit a transcendence a jeho opakem je prozření, nové vidění světa. Autor dokládá, že značný počet „šilenných“ postav v ruské literatuře nevyplývá z psychologických kategorií, ale spíše z enklávní povahy ruského myšlení, z jeho duality. Připomíná stíet staroruského a novoruského pojetí šilenství jako další antinomii ruské kultury, která se v literatuře 19. století objevila v několika podobách — jako destrukce racionality, rozumné a mravní uspořádanosti světa pod existenciálním úderem, jako sociálně etická substituce a jako vnucená, kompromitující sociální role. Tyto podoby „šilenství“ jsou ilustrovány na řadě autorů a jejich literárních děl (mj. Puškin, Leskov, Žukovskij, Gogol, Gončarov, Saltykov-Ščedrin, Gorkij, Gribojedov, Čechov, Garšin, Andrejev). Zastavme se u poslední z nich, mj. proto, že ji I. Pospíšil dokumentuje i na postavě Petra Jakovleviče Čadaajeva. „Prvního ruského filozofa“ zasazuje do širokých dobových společenských, politických a ideových souvislostí, charakterizuje jeho myslitelský profil, okolnosti vzniku a vydání jeho Filozofických listů a Apologie bláznovy a přesvědčuje o tom, že Čadaajevovo bláznovství jako vnucená maska i jako výsledek psychické schizoidnosti je plodem ruského prostředí a mentality, stejně jako čistě ruský je „paradox jeho odporu k moci, který s sebou nese její ještě větší prosazování“ (68). Připomínám, že obsáhlé kapitoly jsou v práci věnovány Tolstému a zejména Dostojevskému, z literatury našeho století pak Alexandru Grinovi a tzv. ruskému postmodernismu, pozoruhodná je i kapitola Poznámky k srovnávání tématu šilenství v ruské a české literatuře.

Inspiraci Foucaultem, o které jsem se v úvodu zmínil, autor nezamlčuje, vychází však z mnoha dalších podnětů a přináší originální vidění celého tématu. Pospíšilova široce poučená a čtivá mo-